

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Πριν από ένα χρόνο ένα άνυδρο μέρος της Αυστραλίας πλημμύρισε πρώτη φορά στην ιστορία. Δεκάδες πνίγηκαν. Την ίδια περίπου εποχή μεγάλες εκτάσεις της Σιβηρίας είχαν κατακαεί ύστερα από πρωτοφανή καύσιονα. Οι Αυστραλοί, όπως είναι φυσικό, αντιμετώπισαν τις πλημμύρες ως τη «δική τους» τραγωδία. Το ίδιο και οι Ρώσοι, την ώρα που έθαβαν τα καρβουνιασμένα πτώματα.

Αν όμως θέλουμε να καταλάβουμε τι πραγματικά συνέβη στις δύο αυτές χώρες, χρειαζόμαστε την αρχιμήδεια μέθοδο. Πρέπει να μεταβούμε σε μακρινό σημείο, λίγο έξω από τον πλανήτη μας, όχι για να τον «κινήσουμε», όπως οραματιζόταν ο Αρχιμήδης, αλλά για να τον κατανοήσουμε.

Πράγματι, οι περίεργες πλημμύρες στην Αυστραλία και οι αναπάντεχες πυρκαγιές της Σιβηρίας εντάσσονται στο πλανητικό φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής. Μπορεί στην Αυστραλία οι άνθρωποι να πνίγονται ενώ στη Σιβηρία να καίγονται, όμως τα αίτια των τόσο διαφορετικών τραγωδιών είναι ακριβώς τα ίδια: η αύξηση των αερίων του θερμοκηπίου προκαλεί αυτή την Κρίση του Περιβάλλοντος η οποία, με τη σειρά της, «επισκέπτεται» τους ανθρώπους με διαφορετικές αμφιέσεις (αλλού πύρινες, αλλού υδάτινες). Το ίδιο και η Οικονομική Κρίση.

- Στην Ιρλανδία και στην Ισπανία η «πυρκαγιά» κατέστρεψε την αγορά ακινήτων, πριν πάρει αμπαρίζα το τραπεζικό σύστημα.
- Στην Αμερική, στη Βρετανία, ακόμα και στη Γερμανία πρώτα «κάηκαν» οι τράπεζες.
- Στην Ελλάδα η «φωτιά» ξεκίνησε στο Λογιστήριο του Κράτους, απ' όπου το δημόσιο χρέος λειτούργησε σαν το προσάνναμμα που μεταφέρει τις φλόγες στην υπόλοιπη οικονομία και, βεβαίως, στις τράπεζες.
- Σε αναδυόμενες οικονομίες, όπως η Βραζιλία, η Κρίση πήρε τη μορφή χιονοστιβάδας κεφαλαίων που έσπενσαν στις χώρες αυτές, ζητώντας καταφύγιο από την καταρρέουσα Δύση, με αποτέλεσμα την ανατίμηση των νομισμάτων τους, τη μείωση των εξαγωγών, τη δημιουργία επίφοβης φούσκας στην αγορά ακινήτων.

Για να το πω απλά: όπως και με την κλιματική αλλαγή, έτσι και με την Κρίση, κάθε χώρα, κάθε ήπειρος του πλανήτη, τη βιώνει πολύ διαφορετικά. Η Κρίση όμως είναι μία. Κοινή για ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Από τότε που η Κρίση μπήκε στην ελληνική καθημερινότητα όπου σταθώ κι όπου βρεθώ επαναλαμβάνω κάτι που ηχεί περίεργο, εκκεντρικό, πρωτάκουστο: *Ελληνική Κρίση δεν υφίσταται!* Μπορεί οι Έλληνες να υποφέρουν, το δημόσιο χρέος να έχει γίνει βουνό που συνθλίβει την ελληνική κοινωνία, η ανεργία να ζει μέρες μεγάλης δόξας. Όμως ελληνική Κρίση δεν υπάρχει. Αν προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τι μας συμβαίνει εστιάζοντας στην Ελλάδα, και στις προφανείς παθογένειές μας, θα μας διαφύγει η ουσία, η φύση της Κρίσης.

Το οικολογικό κίνημα, κάποια στιγμή, υιοθέτησε το σύνθημα Think Global, Act Local (Σκεφτείτε Οικουμενικά, Δράστε στον Τό-

πο σας). Καθώς η οικονομική Κρίση, όπως και η περιβαλλοντική, είναι οικουμενική υπόθεση, προτείνω το σύνθημα αυτό να αποτελέσει τη συμβουλή που θα ακολουθήσουμε και στις δύο περιπτώσεις Κρίσης. Από τη μια, να αναλύουμε τι μας συμβαίνει και τις διάφορες προτάσεις για το τι πρέπει να γίνει, στο πλαίσιο μιας σφαιρικής εικόνας της παγκόσμιας Κρίσης. Από την άλλη, να δρούμε στην καθημερινότητά μας, να βελτιώνουμε ό,τι μπορούμε γύρω μας.*

Το βιβλίο αυτό εστιάζει στο «Σκεφτείτε οικουμενικά», θέτοντας ως στόχο του να βοηθήσει στην προσπάθεια κατανόησης του τι συνέβη, των βαθύτερων αιτίων της οικουμενικής Κρίσης που οδήγησε και τη χώρα μας στην ιδιαίτερη, στη δική μας, τραγωδία. Όσο για τον τίτλο του, ο «Παγκόσμιος Μινώταυρος» είναι μια αλληγορία που κάποια στιγμή εμπνεύστηκα ύστερα από ατέλειωτες συζητήσεις με τον καλό μου φίλο Joseph Halevi. Οι κουβέντες μας αφορούσαν τον τρόπο λειτουργίας της παγκόσμιας οικονομίας και τη βίαιη αναδιάρθρωσή της που προέκυψε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970.

Οι συζητήσεις με τον Joseph ήταν έντονες,** αργόσυρτες, επαναλαμβανόμενες. Ξεκίνησαν το 1988 στα γειτονικά μας γραφεία και στους διαδρόμους του Πανεπιστημίου του Sydney και, αφού

* Έχω δεχτεί επικρίσεις, εντονότερες μάλιστα, από πολλούς που θεωρούν ότι η «εμμονή» μου να προβάλλω τη διεθνή διάσταση της Κρίσης δίνει άλλοθι στους Έλληνες να μην κάνουν τις επίπονες αλλαγές που χρειάζεται. Δεν πτοούμαι, αγαπητέ αναγνώστη. Η αλήθεια για τις ρίζες της Κρίσης όχι μόνο δεν αναιρεί, αλλά, αντίθετα, επανξάνει την έφεση των συμπολιτών μας να κάνουν τις θυσίες που απαιτούνται (αλλά και να ελέγχουν τους επιτήδειους που προτείνουν «μεταρρυθμίσεις» με στόχο την κοντόφθαλμη εξυπηρέτηση των δικών τους, ποταπών συμφερόντων).

** Κάποια στιγμή, δε θα το ξεχάσω, θύμωσε τόσο μαζί μου, που μου πέταξε ένα τεράστιο ψαλίδι. Ευτυχώς αστόχησε, έστω και για εκατοστά.

γύρισα στα πάτρια το 2000, συνεχίστηκαν αμείωτες με διάφορα μέσα. Μέσω αυτών σφυρηλατήθηκε η κοινή μας άποψη ως προς την ουσία της λειτουργίας της παγκόσμιας οικονομίας στη μετά το 1971 εποχή και στο ρόλο των ελλειμμάτων των Ηνωμένων Πολιτειών στη διαμόρφωση αυτού που άλλοι ονομάζουν «παγκοσμιοποίηση».

Την άποψη εκείνη τη δημοσιοποιήσαμε πρώτη φορά το 2003 από τις σελίδες του περιοδικού *Monthly Review*.^{*} Ο κλήρος έπεσε σε μένα να γράψω το κείμενο και να του δώσω τίτλο. Τότε ήταν που επέλεξα τον τίτλο «Παγκόσμιος Μινώταυρος». Το άρθρο ουσιαστικά παρουσίαζε την άποψη ότι το μεγάλο γεγονός που σημάδεψε την παγκόσμια οικονομία, περί τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ήταν η βίαιη αντιστροφή των ροών προϊόντων και κεφαλαίων μεταξύ των ΗΠΑ και του υπόλοιπου κόσμου. Εκεί που οι ΗΠΑ εξήγαν στον υπόλοιπο κόσμο περισσότερα εμπορεύματα και περισσότερα κεφάλαια (από όσα εισήγαν), τα πράγματα άλλαξαν όταν, περί τα τέλη της δεκαετίας του 1960, η Αμερική απώλεσε την πλεονασματική της θέση. Και τότε, η οικουμενική ηγεμών αντέδρασε στην απώλεια των πλεονασμάτων της με μια απίστευτη στρατηγική κίνηση: ενίσχυσε την ηγεμονική της ισχύ *αυξάνοντας* τα ελλείμματά της!

Το κλειδί σε αυτή την παράξενη ιστορία είναι να κατανοήσουμε πώς κατάφερε η Αμερική να «πείσει» τον υπόλοιπο κόσμο να χρηματοδοτεί τα αυξανόμενα ελλείμματά της, στέλνοντας ένα συνεχές τσουνάμι κεφαλαίων προς την Wall Street. Αν κατανοήσουμε αυτή την ιστορική εξέλιξη, είναι εύκολο να καταλάβουμε τη μετάλλαξη της Wall Street και μέσω αυτής ολόκληρου του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Μια μετάλλαξη που, αφενός, ενί-

^{*} *Monthly Review*, τόμος 55, τεύχος Ιουλίου-Αυγούστου, σελ. 56-74.

σχυσε τη νέα μορφή αμερικανικής ηγεμονίας ενώ, αφετέρου, την εμβολίασε με τον ιό που θα τη θανάτωνε το 2008.

Όταν πρωτοπαρουσιάστηκε η αφήγησή μας αυτή, το 2003, έδειξε να έχει αγγίξει ένα «νεύρο» αρκετών, Αμερικανών κυρίως, διανοουμένων. Αρχίσαμε να δεχόμαστε σχόλια και ενδιαφέρουσες αναλύσεις που κινούνταν στο ίδιο μήκος κύματος. Στις αρχές του 2006, όταν πια αρχίσαμε να παρατηρούμε τα πρώτα σημεία της κατάρρευσης του ασταθούς συστήματος το οποίο στο άρθρο μας ονομάζαμε «Παγκόσμιο Μινώταυρο», οι συζητήσεις μας με τον Joseph πήραν νέα τροπή, και από κοινού δραστηριοποιηθήκαμε σε μια προσπάθεια ανάγνωσης της επερχόμενης Κρίσης. Όπως βέβαια ήταν φυσικό, οι δημόσιες προειδοποιήσεις μας αγνοήθηκαν,* καθώς τα οικονομικά μεγέθη δε φαίνονται ποτέ πιο ρόδινα απ' ό,τι τους μήνες που προηγούνται ενός Κραχ.

Το Κραχ του 2008 μας βρήκε προετοιμασμένους μεν, θλιμμένους δε. Εδώ στην Ευρώπη, και δη στην Ελλάδα, ελάχιστοι κατανόησαν τι είχε συμβεί και πόσο πολύ τους αφορούσε. Αντιδράσαμε με δύο τρόπους. Πρώτον, στο πλαίσιο του UAD Phil Econ, του Διδακτορικού Προγράμματος στις Οικονομικές Επιστήμες του Πανεπιστημίου Αθηνών, οργανώσαμε** τριάντα ομιλίες με θέμα «Μετά την Κατάρρευση» και ομιλητές σημαντικούς συναδέλφους κυρίως από το εξωτερικό. Δεύτερον, ξεκινήσαμε με τον Joseph τη συγγραφή ενός ογκώδους βιβλίου που στόχο είχε να ερμηνεύσει το Κραχ, αλλά και να καταδείξει τις ευθύνες ημών των οικονομο-

* Ιδίως εδώ στην Ελλάδα. Θυμάμαι σαν χτες τα βλέμματα απέχθειας και τις περιφρονητικές αντιδράσεις που εισέπραξα σε μια εκδήλωση (Δεκέμβριος του 2006) όπου είχα μιλήσει για επικείμενη κρίση στην αμερικανική αγορά στεγαστικών δανείων η οποία θα συμπαρέσυρε την Wall Street, με αποτέλεσμα μια ευρωπαϊκή και ελληνική κρίση.

** Με τη χρηματοδότηση της ΓΣΕΕ.

λόγων. Για τη συγγραφή του βιβλίου αυτού επιστρατεύσαμε τον καλό φίλο και συνάδελφο Νίκο Θεοχαράκη. Οι τρεις μας, ύστερα από πολλές ένθερμες συζητήσεις, σφυρηλατήσαμε το κοινό κείμενο με το οποίο ερμηνεύουμε τις ρίζες των γεγονότων του 2008 και τον τρόπο με τον οποίο τα γεγονότα αυτά σημάδεψαν το τέλος μιας εποχής και την αρχή μιας άλλης.*

Καθώς το βιβλίο των τριών μας γράφτηκε για πανεπιστημιακό κοινό (με άλλα λόγια, δε διαβάζεται!), είναι προφανές ότι θα παραμείνει απροσπέλαστο από το πλατύ κοινό. Τότε ήταν που η Δανάη μου έδωσε την ιδέα να γράψω ένα σύντομο βιβλίο που να αφηγείται την ίδια ιστορία για όλους. Το αποτέλεσμα ήταν η αγγλική έκδοση του βιβλίου που κρατάτε στα χέρια σας. Τίτλος του: *The Global Minotaur: America, the True Origins of the Financial Crisis and the Future of the World Economy*.**

Πρέπει να ομολογήσω ότι δεν περίμενα πολλά από την αγγλική έκδοση. Η επιτυχία του βιβλίου με ξάφνιασε, ιδίως το γεγονός ότι απέσπασε εξίσου καλές κριτικές από τραπεζίτες, συνδικαλιστές, ελευθεριάζοντες εχθρούς των κρατικών παρεμβάσεων, μαρξιστές, διευθυντές hedge funds, αναρχίζοντες, ακόμα και από μερικούς σοσιαλδημοκράτες (τους λίγους που έχουν μείνει με ψήγματα ευθυκρισίας). Αυτή η αποδοχή από τόσο διαφορετικά άτομα αντικατοπτρίζει πως, στη δίνη μιας Κρίσης, οι τεκτονικές πλάκες μετακινούνται τόσο βίαια, που άνθρωποι ριζικά διαφορετικών ιδεολογικών τάσεων και αναλυτικών καταβολών συγκλίνουν.

Στο μεταξύ, από κει που ήμουν ένας ακόμα ημερημίτης πα-

* Το βιβλίο τιτλοφορείται *Modern Political Economics: Making Sense of the Post-2008 World* και εκδόθηκε από τον οίκο Routledge στο Λονδίνο και στη Νέα Υόρκη τον Απρίλιο του 2011.

** Εκδόσεις Zed Books στο Λονδίνο και Palgrave-Macmillan στη Νέα Υόρκη, Αύγουστος του 2011.

νεπιστημιακός, που κλεισμένος στο γραφείο του περνούσε πολύ όμορφα γράφοντας τα ακαταλαβίστικα αρθράκια και τα χοντρά του βιβλία, απευθυνόμενος σε ένα διεθνές κοινό διακοσίων λίγο πολύ γνωστών του απόμων, η Κρίση διέλυσε αυτή τη μικρή όαση. Από τη μια μέρα στην άλλη βρέθηκα να ακούγομαι και να διαβάζομαι από πλήθη αγνώστων, τόσο στην Ελλάδα όσο και εκτός. Δεν κρύβω ότι νιώθω αμήχανα. Ιδίως όταν πρέπει εκφέρω, εντός δι-λέπτου, μια άποψη για κάποιο ζήτημα της επικαιρότητας (π.χ. το PSI που σήμερα όλοι έχουν στα χείλη). Η αγωνία μου είναι ότι ο ακροατής ή ο τηλεθεατής δε γνωρίζει πάνω σε ποια θεώρηση στη-ρίζω αυτό που λέω. Το βιβλίο τούτο τουλάχιστον με κάνει να νιώ-θω ότι όποιος θέλει να ελέγξει το γενικότερο πλαίσιο από το οποίο προκύπτουν οι θέσεις που παρουσιάζω δημόσια μπορεί να το με-λετήσει εύκολα στις σελίδες του. Για να το πω απλά, όποιος θέλει να καταδείξει πόσο σαθρά είναι αυτά που λέω δεν έχει παρά να δει πού πάσχει το επιχείρημα που παρουσιάζω στις σελίδες που ακολουθούν.

Κλείνω, όπως πρέπει, με ευχαριστίες. Πρώτους απ' όλους ευ-χαριστώ τον Joseph Halevi και τον Νίκο Θεοχαράκη, τους συνε-νόχους μου δηλαδή. Αμέσως μετά τον Γιώργο Κριμπά, ο οποίος ήταν πάντα εκεί, συμπαραστάτης στην προσπάθεια. Κατόπιν τον Rob Langham της Routledge και τον Ken Barlow της Zed Books για τη δυνατότητα που μου έδωσαν να μετατρέψω αυτές τις ιδέες σε βιβλίο το οποίο διατίθεται ευρέως, από τη Νέα Υόρκη στο Λον-δίνο και από τη Σανγκάη στη Λίμα. Τέλος, τον Ηλία Λιβάνη που είχε την ιδέα να επιστρέψει ο Μινώταυρος στη γλώσσα που τον γέννησε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Ορόσημο του 2008

Τίποτα δε μας εξανθρωπίζει όσο η *Απορία*. Το συναίσθημα που προκαλεί η κατάρρευση των βεβαιοτήτων μας. Η αίσθηση ότι βρισκόμαστε παγιδευμένοι σε ένα απρόσμενο αδιέξοδο όπου ο νους αδυνατεί να εξηγήσει όσα βλέπουν τα μάτια μας, αγγίζουν τα δάχτυλά μας, ακούν τα αφτιά μας. Σε αυτές τις σπάνιες στιγμές, και ενώ η λογική μας πασχίζει να κατανοήσει όσα μας μεταδίδουν οι αισθήσεις, η *Απορία* μάς ταπεινώνει. Παράλληλα όμως η ίδια *Απορία* ετοιμάζει τον πρόθυμο νου για αλήθειες που μέχρι τότε ήταν αβάσταχτες. Και όταν στα δίχτυα μιας τέτοιας *Απορίας* παγιδεύεται ολόκληρη η ανθρωπότητα, καταλαβαίνουμε ότι βρισκόμαστε σε μια πολύ ιδιαίτερη ιστορική στιγμή. Ο Σεπτέμβριος του 2008 ήταν ένα τέτοιο ορόσημο.

Στην Ελλάδα, η *Απορία* καθυστέρησε να χτυπήσει την πόρτα μας. Το 2008 παρακολουθούσαμε μεν τις εικόνες από την Wall Street, διαβάσαμε τα νέα από το City του Λονδίνου, ακούγαμε για τις ευρωπαϊκές τράπεζες που έπεφταν η μια μετά την άλλη στην αγκαλιά της κρατικής θαλπωρής. Λίγοι όμως συνειδητοποίησαν

ότι ο κόσμος άλλαζε μπροστά στα μάτια τους εκείνη τη σημαδιακή χρονιά. Ελάχιστοι κατανόησαν ότι τίποτα δε θα μείνει ως είχε πριν από το 2008. Έπρεπε να περάσουν δύο χρόνια για να συνειδητοποιήσουμε στην Αθήνα, στην Ξάνθη, στην Κρήτη το μέγεθος της παγκόσμιας δίνης, και μόνο αφού το λεξιλόγιό μας γέμισε με έως τότε άγνωστους όρους και ευφημισμούς, όπως *spreads*, *CDS*, *swaps*, επιλεκτικές και συντεταγμένες χρεοκοπίες.

Όμως ακόμα και τώρα, που βιώνουμε την κοινωνική συντριβή, στη χώρα μας εξακολουθούμε να αγνοούμε ότι οι ρίζες της κακοδαιμονίας μας βρίσκονται στα γεγονότα του 2008 και στην ιστορική διαδικασία που οδήγησε σε αυτά. Σίγουροι ότι οι εξηγήσεις βρίσκονται εντός της επικράτειας, αγωνιζόμαστε να τις βρούμε θεωρώντας τις παγκόσμιες εξελίξεις κάτι που σώφρον είναι να αφήσουμε σε άλλους. Στους ξένους. Σαν το δικό μας προπατορικό αμάρτημα να μας αφαιρεί το δικαίωμα να κρίνουμε τα εκτός των τειχών τεκταινόμενα.

Κι όμως. Τίποτε από αυτά που μας συμβαίνουν εδώ σήμερα δεν μπορεί να προσεγγιστεί ούτε στο περίπου χωρίς πρώτα να κατανοήσουμε το 2008 και όλη την πολύχρονη διαδικασία που οδήγησε την οικουμένη σε αυτό το ορόσημο. Το 2008, για να το πω απλά, αποδείχτηκε το 1929 της γενιάς μας. Το 2008 η ανθρωπότητα βρέθηκε σε μια κατάσταση *Γενικευμένης Απορίας*. Μιας *Οικουμενικής Κατάπληξης* που παρόμοιά της ίσως να μην είχε υπάρξει ούτε καν το 1929. Οι βεβαιότητες, που δεκαετίες ντρεσαρίσματος μας είχαν οδηγήσει να τις αποδεχόμαστε ως αναμφισβήτητες, ξαφνικά εξαφανίστηκαν. Μαζί τους εξαφανίστηκαν περίπου 40 τρισεκατομμύρια δολάρια αξίας στα χρηματιστήρια της Γης. Στις ΗΠΑ μόνο η μεσαία τάξη, που παραδοσιακά εμπιστευόταν τις αποταμιεύσεις της στο χρηματιστήριο, μέσα σε μερικές μέρες απώλεσε ένα ετήσιο εθνικό εισόδημα – γύρω στα 14 τρισ. δολά-

ρια. Και σαν να μην έφτανε αυτό, 700 χιλιάδες άνθρωποι έχαναν τη δουλειά τους *κάθε μήνα* για πάνω από ένα χρόνο. Είκοσι εκατομμύρια οικογένειες έχασαν το σπίτι τους. Ογδόντα εκατομμύρια άλλες οικογένειες, που ήταν τυχερές και δεν το έχασαν, βρέθηκαν να μένουν σε σπίτια η αξία των οποίων ήταν κατά πολύ μικρότερη από το μέγεθος του στεγαστικού δανείου που χρωστούσαν στην τράπεζα.

Η *Συλλογική Απορία* επιτάθηκε από την αντίδραση των κυβερνήσεων που μέχρι τότε παρέμεναν πεισματικά προσκολλημένες σε ένα νεοφιλελευθερισμό ο οποίος απευχόταν τις κρατικές παρεμβάσεις, που θεωρούσε ότι το καλό κράτος δεν παρεμβαίνει στις αγορές, που πρέσβευε σε όλους τους τόνους τη σημασία της απεμπλοκής του Δημοσίου από την οικονομία. Έχοντας βγει θριαμβευτής από τις μεγάλες συγκρούσεις του 20ού αιώνα, ο νεοφιλελευθερισμός των κρατούντων είχε αναδειχτεί στην κοσμική θρησκεία που έπρεπε να ενστερνιστεί όποιος φιλοδοξούσε να κυβερνήσει. Όταν όμως το ανελήτο 2008 τρύπησε τον ασκό του Αιόλου και καταστροφικές ανεμοθύελλες ξέσπασαν παντού, τι έκαναν αυτές οι κυβερνήσεις;

Κόντρα σε όλα όσα έλεγαν έως τότε, άρχισαν να διοχετεύουν τρισεκατομμύρια δολάρια, ευρώ, γεν κ.λπ. στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Στο ίδιο σύστημα τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών, παρατραπεζών κ.λπ. που μέχρι πριν από λίγους μήνες βρισκόταν στον κολοφώνα της δόξας του, συσσωρεύοντας αμύθητα κέρδη και διατρανώνοντας προκλητικά ότι είχε ανακαλύψει την αστείρευτη φλέβα χρυσού στην άκρη κάποιου παγκοσμιοποιημένου ουράνιου τόξου. Και όταν αποδείχτηκε ότι όλο αυτό το δημόσιο χρήμα δεν έφτανε για να συγκρατήσει την κατάρρευση, οι πρόεδροι και οι πρωθυπουργοί μας, άντρες και γυναίκες με νεοφιλελεύθερα διαπιστευτήρια υπεράνω υποψίας, άρχισαν να εθνικοποιούν